

A TEJTERMELÉS ÖKONÓMIAI ÉS ÜZEMSZERVEZÉSI KÉRDÉSEI

SZÜLLŐ BÉLA

Állattenyésztési Kutatóintézet, Herceghalom

A szakemberek számára már közhelyként hat az a megállapítás, hogy a szarvasmarha-ágazat a mezőgazdasági üzeink többségében nem jövedelmező, sőt az átlagos szinten termelő állományokban inkább veszteséges. Ez különösen a termelészövetkezetekre áll, amelyekben a reprezentatív statisztikai felmérések szerint egy liter tej önköltsége 1975-ben 7,07 Ft, a tehenenkénti veszteség pedig 3004 Ft volt. Annak megértéséhez, hogy ez a helyzet — amely tulajdonképpen a legnagyobb gátlója a szarvasmarha-ágazat fejlesztésének — hogyan állt elő, meg kell vizsgálnunk a tejtermelés költség szerkezetét.

Mind a nagyüzemi, mind a kisüzemi adottságok között alapvetően jellemző a tejtermelés jelenlegi költség szerkezetére, hogy abban a takarmányköltség és a munkadíj abszolút összege ugyan folyamatosan nő, arányuk azonban a tejtermelés összköltségében csökkenő tendenciájú. Az egyéb költségek, tehát az anyag, amortizáció, energia, fenntartás, általános költség, adó stb. hányada viszont igen jelentősen emelkedik. A termelészövetkezetekben pl. 1971-ben az egy tehenre jutó évi takarmányköltség 6144 Ft, az alapmunkadíj 2503 Ft, az összes bruttó termelési költség pedig 14 396 Ft volt. 1975-ben a takarmányköltség 6980 Ft-ot, az alapmunkadíj 2752 Ft-ot, az összes bruttó termelési költség 18 163 Ft-ot tett ki. Noha a takarmányköltség 736 Ft-tal, az alapmunkadíj 249 Ft-tal nőtt, a takarmányköltség százalékos aránya 42,7-ről 38,4-re, az alapmunkadíjé 17,4-ről 15,2-re csökkent. Az egyéb költségek aránya 40%-ról 46,4%-ra emelkedett.

Mindezek a költségnövekedések elsősorban azért okozói az ágazat veszteséges voltának, mert a költségek növekedésével egyidejűleg nemcsak hogy nem nőtt az egy tehenre jutó átlagos éves tejtermelés, hanem valamelyest csökkent. A reprezentatív vizsgálatban szereplő tsz-ekben az átlagos éves tejtermelés ugyanis 1971-ben kerek számmal 2600 liter, 1975-ben 2430 liter volt. Kétségtől ez az alacsony szintű termelés a legnagyobb probléma és a legerősebben ható tényező a jövedelmezőségben.

A tej önköltségének tehát a legnagyobb hányadát, 40%-át, ugyan még ma is a takarmányköltségek teszik ki, de ez az arány messze elmarad a kedve-

zőnek tekinthető 60% körüli aránytól, ami ugyancsak arra utal, hogy a tehénállomány takarmányellátása semmiképpen sem kielégítő.

Látszólag ellentmondás van abban, hogy egyfelől nőtt a takarmányköltség abszolút összege, másfelől viszont nem nőtt, sőt csökkent az átlagos termelés. A magyarázata ennek az, hogy egyrészt emelkedett a takarmányok ára, tehát 1975-ben ugyanannyi takarmány többbe került, mint 1971-ben, másrészt bár nőtt a feletetett takarmányok mennyisége is, ez azonban a csökkenő tejtermelésből következően nem jelentette egyúttal a táplálóanyag-mennyiség arányos növekedését is. Az pedig sajnos köztudomású, hogy a megtermelt táplálóanyagoknak, mire a takarmányban az állatok elé kerülnek, igen nagy hányada elvész a helytelen betakarítás, rossz tartósítás és tárolás miatt. Mindezek magyarázatot adnak arra is, hogy a vizsgált több száz termelőszövetkezetben miért nőtt az utóbbi 5 év alatt 24%-kal (2,16 Ft-ról 2,68 Ft-ra) az egy liter tejre jutó takarmányköltség.

Mi ebből a kiút? Nem kétséges, hogy a legfontosabb feladat a takarmánygazdálkodásnak és a takarmányozás hatékonyságának a megjavítása. Amíg azonban a takarmányozáson és munkadíjköltségeken kívüli egyéb költségek emelkedésében joggal elvárható, hogy ezeket központi ár- vagy támogatási intézkedések kompenzálják, a takarmánygazdálkodás megoldása elsősorban az üzemekre hárul. Nem lehet vitás, hogy az üzemeknek kell megoldani a takarmánygazdálkodást, a takarmányok megtermelésétől, betakarításától kezdve az okszerű tárolásukkal, tartósításukkal egészen az állat elé juttatásukig. Hogy ez járható út, számos üzem, elsősorban állami gazdaságok eredményei igazolják. Legyünk őszinték, itt zömében nem új dolgokról van szó, csupán arról, hogy azt a régen általánosan használt, de azóta feledésbe ment fogalmat, a „jó gazda gondosságát”, ismét érvényesítsük, s akkor nem kell szinte törvényszerűnek tekinteni a megtermelt táplálóanyagok 30–40%-os elvesztését és a tehénállomány elégtelen takarmányellátását. De le kell számolnunk a ma már szinte meggyökeresedett olyan tévhittekllel is, hogy az intenzív tejtermelő tehényállománynak az optimális tejtermeléshez drágább takarmányokra van szüksége ugyanannyi tej előállításához, mint a közepes termelőképességű állománynak. Ennek igazolására hadd említsem meg intézetünk vizsgálatait az Enyingi ÁG-ban, ahol legrégebb óta tartanak viszonylag nagy számban holstein-fríz teheneket, a magyartarka állományuk termelése is kiemelkedő, és a két fajta tartási és takarmányozási viszonyai is gyakorlatilag azonosak voltak. Eszerint 1974 és 1975 átlagában az 5674 liter átlagtermelésű holstein-fríz tehenek egy liter tejre 0,36 kg abrakot, 0,15 kg szénát, 0,9 kg szilázst, 0,8 kg zöldtakarmányt használtak fel átlagosan s a takarmányköltség egy liter tejre 2,36 Ft volt. A 4050 literes átlagtermelésű magyartarka állományban egy liter tejre ugyanabban az időszakban 0,58 kg abrakot, 0,21 kg szénát, 0,80 kg szilázst és 0,50 kg zöldtakarmányt használtak fel. A takarmányköltség 1 liter tejre 2,44 Ft volt. A közel 5700 literes holstein-fríz állománynak

egy tehenére évi 20 q abrakra, a 4000 literes magyartarka tehénnek 23,5 q abrakra volt szüksége. Nem szabad természetesen figyelmen kívül hagyni, hogy a holstein-fríz tehének tejének átlagos zsírtartalma 3,38%, a magyartarkáé 3,73% volt. Abszolút mennyiségben azonban a holstein-fríz tehének átlagos éves zsírtermelése 192 kg-ot, a magyartarkáé 151 kg-ot ért el.

Ha hektáronként abrakból 50 q, szénából 60 q, szilázsából és zöldtakarmányokból 250 q átlagtermést veszünk alapul, azonos mennyiségű tej megtermeléséhez a holstein-fríz tehéneknek közel 20%-kal, azonos mennyiségű tejzsír megtermeléséhez kb. 11%-kal kisebb takarmánytermő területre van szükségük.

Egy másik eléggé elterjedt téves hiedelem, hogy a kis takarmányértékű melléktermékek mindegyikével lehet gazdaságosan tejet termelni. Amennyire hiba, hogy a leveles cukorrépafej nem kerül minél nagyobb mennyiségben és persze kifogástalan minőséggel az állatok elé, éppen olyan hibás törekvés a tejtermelés takarmányszükségletét a kukoricaszárra alapozni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ne törekedjünk a kukoricaszár minél jobb minőségben való betakarítására, de ne feledkezzünk el arról, hogy azelőtt a gondosan betakarított, kétébe kötött, kúpozva tárolt kukoricaszárnak is csak a levélrészét hasznosította az állat, az otthegyzott szárrészt tüzelőnek használták, sőt a szárszilázs visszahagyott dugóit még arra sem. A kukoricaszárnak elsősorban a húshasznosítású tehénállomány és a juhászat takarmányozásában van nem lebecsülendő szerepe.

A tejtermelés gazdaságosságát a takarmányozáson kívül elsősorban az eszközkihasználás befolyásolja. A termelési eszközöket a tejtermelésben fontosságuk sorrendjében a tehén, továbbá a tartásával összefüggően a férőhely, az ellátási felszerelések, eszközök jelentik. Ezek közül a tartás költségei állandó jellegűeknek tekinthetők, és alapvetően nem változnak a termelés színvonala szerint. Az e költségekben elérhető megtakarítás sem lebecsülendő, tehát törekedni is kell a beruházási költségek ésszerű mérséklésére. Az is nyilvánvaló azonban, hogy ezekkel a jövedelmezőség kérdését nem lehet megoldani.

Dániai vizsgálatok szerint a 8000 kg FCM termelésű tehén termelékenysége 30–40%-kal jobb, mint a 4000 kg FCM termelésűeké. A tejtermeléshez szükséges korszerű létesítmények költségei csak nagy hozamokkal és hatékony állattartással térülhetnek meg.

Mint említettem, tulajdonképpen a tehén is állandó jellegű költség-tényező, és értéke, illetve előállítási költsége (eltekinthetve az importtól) szinte független a termeléstől. A tehén előállítási költségének az egy liter tejre jutó hányada tehát a termelés növekedésének arányában csökken. A tehén előállításában legnagyobb költség-tényező a felnevelés. Az üszőnevelés alatti kiesésnek a csökkentésével nyilvánvalóan mérsékelhető a tenyésztésbe állított üsző költsége. Az ésszerűen előbbre hozott tenyésztésbeviteli életkorral, ahány hónappal csökkentjük az üszőnevelés időtartamát, megközelítően annyiszor

5%-kal lesz kisebb a beállítandó tehén előállítási költsége. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az üszők termékenyülési arányának javításával, vagyis a felnevelt üszők minél nagyobb hányadának leelletésével növeljük a szelekciós bázist, tehát fokozott intenzitással szelektálhatjuk a tehénállományt tejtermelése és termékenysége alapján, s ezáltal csökkenthető az ellések közötti intervallum, s növelhető az átlagos éves tejtermelés. Az üszőnevelés hatékonyságának javítása tehát sokoldalúan és pozitívan befolyásolja a tejtermelés költségeit. Ma az üzemek többségében, sajnos éppen az üszőnevelés elégtelen hatékonysága miatt, az elmondottakkal ellentétes tendencia érvényesül. Szakkörökben köztudott, s ezzel nem mondok újat, hogy improduktív tehenek tartására részben a közgazdasági feltételek és az adminisztratív intézkedések is késztetik az üzemeket. Ez egyértelműen negatív hatással van a költségekre. De nem kevésbé kedvezőtlen hatású az is, hogy az állományban benntartják a kis termelésű és ritkán ellő teheneket is. Mindezeknek azonban lényegében egy gyökere van: kevés az olyan üsző, amelyikből tehén lesz.

A tejtermelés költségeiben, illetve jövedelmezőségében döntő tényező a tehénállomány genetikai termelőképessége és annak vetületeként az átlagos tejtermelése. A magas szintű termelésnek sem előfeltétele azonban az ún. iparszerű, nagy létszámú tehenészeti telepek létesítése. Az ilyen telepek építését elsősorban egyéb tényezők tehetik indokolttá, pl. munkaerő-ellátottság, munkaszervezés, gépesítés, állategészségügy stb., de semmiképpen sem az egyébként alacsony színvonalú tejtermelés növelésére való törekvés. Az iparszerű tehenészeti telep tehát magában véve nem csodaszer, amelytől majd automatikusan nő a tejhozam. Erre az üzemek sok keserves tapasztalatuk alapján kellett hogy rájöjjenek. Az iparszerű telepeknek ma olyan nagyok a beruházási és üzemelési költségei, hogy ezekben jövedelmezően tejet termelni csakis teljesen feltöltött állománnyal lehet, amelynek átlagtermelése legalább 5000–6000 liter, hiszen enélkül nemcsak jövedelmezőségre nem lehet számítani, hanem a beruházási összegek visszatérülésére sem. Ezzel szemben sajnos, a telepek zöménél igen alacsony szintű a termelés, a feltöltésük évekre elhúzódik, és ezt vásárlással sem tudják mérsékelni. Az új telepre helyezett régi állomány gyakran az előző mérsékelt termelési szintjét sem tudja tartani. Mindehhez járul, hogy az iparszerű tehenészeti telepek tartási és takarmányozási technológiája nem alapul megfelelő tapasztalatokra, s olyan műszaki megoldások kerültek előtérbe, amelyek nem számolnak az állatok biológiai igényeivel. A többé-kevésbé súlyos tartási hibák egyes üzemeket arra késztettek, hogy az eredetileg tervezett és így megépült istállók tartási rendszerét megváltoztassák. A tehenek vagy nem kapják meg a táplálóanyag-szükségletüket fedező takarmányt, vagy éppen — a közepesnél is alacsonyabb szintű termelésükhöz — túlzott mennyiségű abrakot kapnak.

A viszonylag alacsony szintű tejtermeléshez számítva túlságosan nagy abrakfelhasználást az alaptakarmányok gyenge minősége is okozza. A tartási

és takarmányozási rendszerek hibái miatt igen gyakori, hogy az állatok „nincsenek megetetve”. Számos esetben előfordul, hogy az adott műszaki megoldású új telepen a szálatakarmányok (széna, takarmányszalma) etetését még utólag sem lehet megoldani, vagy annak a megoldása igen költséges.

Súlyos arányúvá vált és általánosan elterjedt a tehenek kölcsönös szopása, ami a lekötve tartott állományban éppen úgy előfordul, mint a kötetlen tartásban. A szopási gyakoriság szorosan összefügg a borjú- és növendéknevelési rendszerrel, a takarmányozási-etetési technológiával. Az ún. szopásmentes felnevelést — noha ettől várható a tehénkori kölcsönös szopás jelentős mérséklődése — nem vagy alig alkalmazzák. Az ebben közrejátszó két legjelentősebb tényező az elégtelen takarmányfogyasztás (ami egyrészt a tartási megoldások hibáira, másrészt az etetni kívánt takarmányokra és azok minőségére vezethetők vissza), illetve a zsúfoltság.

A nagyüzemi tehenészeti telepek egyik legsúlyosabb hibája az állomány elégtelen szaporasága, mert hiányzik a tehenek ivari életének rendszeres figyelemmel kísérése és nyilvántartása (ivarzásjelzés és -jelentés, inszeminálás megszervezése) s gyakran üresen maradnak az ivarzó állatok. (Szombati, vasárnapi inszeminálások kimaradása.)

A fejést a fejőházakban általában szakszerűen végzik (főleg a tőgyelőkészítést illetően), de ez aligha mondható el a helyben fejő üzemekről. Nem vált be a lekötéses tartás és a fejőházban való fejés kombinálása (kedvezőtlen hatású a technológiai műveletekhez szükséges, sok munkával járó többszöri lekötés és eleresztés és állatmozgatás). Nincs elég olyan szakképzett fejő, aki valójában mestere a szakmájának. Ehhez járul, hogy nincs megoldva a fejőberendezések rendszeres szervizellátása.

A tehenészeti telepek üzemelői gyakran csak a fajtaváltástól remélik a termelési eredmények javulását, figyelmen kívül hagyva, hogy a nagy termelőképességű fajták tartási, takarmányozási igényei még fokozottabbak, holott a meglevő állományuk igényeit sem tudják maradéktalanul kielégíteni.

A tejtermelés költségének kereken és nagy átlagban 20—25%-át képezi a munkadíj és a vele kapcsolatos közteher, adó stb. hányada. Ez az arány is jelzi, hogy súlyos munkaszervezési problémákkal állunk szemben. Ehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy a munkabér aránya a termelési költségekben éppen a szarvasmarha-ágazatban a legnagyobb a nagy volumenű termelést produkáló állattenyésztési ágazatok között. A baromfi- és a sertéságazatban ugyanis a munkabérhányad 10% körül mozog, tehát fele annyi, mint a szarvasmarhatartásban. 1975-ben a termelőszövetkezetekben a reprezentatív felmérés szerint egy tehenre évenként 40 munkanap jut, ami azt jelenti, hogy egy dolgozóra, éves átlagban kb. 7 tehen számítható. Nem sokkal volt kedvezőbb a helyzet az állami gazdaságokban, ahol 1975-ben országos átlagban 1000 liter tej megtermeléséhez 103 munkaórát használtak fel. Ez évente egy tehenre számítva alig több 7—8 tehennél. Lényegesen nem jobb a helyzet a szakosított tehené-

szeti telepeken sem, mivel 1975-ben egy dolgozóra csak 9,2 tehén jutott, és egy dolgozóra számított tejmenyiség mindössze 24 ezer liter volt. Kétségtárgyú van bizonyos különbség az élőmunka termelékenységben a különböző tartási rendszerű telepek között. A lekötés nélküli, pihenőbokszos telepeken ugyanis az egy dolgozóra jutó tejmenyiség meghaladta a 40 ezer litert.

Az alacsony szintű munkatermelékenység a tehenészeti telepeken néhány üzem kivételével az egész országra jellemző. A tehenészetek munkatermelékenysége tehát lényegében ma sem jobb, mint évtizedekkel ezelőtt, és — merjünk őszinték lenni: lényegesen rosszabb, mint a nyugat-európai vagy az amerikai, kisüzemnek minősülő farmgazdaságokban. A kedvezőtlen munkatermelékenységben jelentős szerepe van az improduktív munkaköröknek, lényegében a nem megfelelő munkaszervezésnek. Mindez azonban szorosan összefügg azzal, hogy egyre nehezebbé válik a szarvasmarha-ágazat és főleg a tehenészet ellátása munkaerővel. Ezen elsősorban a létszámot értem, vagyis hogy kevés a tehenészeti munkát vállaló dolgozó, s hol van akkor még a korszerű tartási rendszerekhez szükséges szakképzettség. Pedig enélkül illuzórikus a munkaszervezés javítására, a munkatermelékenység növelésére egyáltalán gondolni is. És ezt nem oldhatják meg, csak maguk az üzemek.

Az elmondottakat összefoglalva azt kell mondanom, és azt hiszem, ebben mindannyian egyetértünk, a tejtermelés jövedelmezővé tételében a munka neheze még előttünk van. Súlyosbítja ezt a feladatot, hogy a szocialista nagyüzemeknek, amellet, hogy tehénállományuk létszámát és termelését növelniük kell, a háztáji tehénállomány gyors csökkenése miatt annak a termelését is fokozódó arányban pótolniuk kell. És ezzel egyidejűleg kell megteremteniük a gazdaságos tejtermelés feltételeit, amelyeket e rövid előadás keretében csak vázlatosan érinthettem.